

vzniku a rozšírení kresťanstva mali veľkú zásluhu práve ženy, čo je správne, nakoľko ženy boli najviac utlačované. V spomínanej kapitole na str. 195 autor priťažlivosť kresťanstva pre ženy odôvodňuje predovšetkým jeho názornosťou. „Tak napríklad biblické legendy poskytujú *veľmi názorný obraz o Kristovi* (podčiarkla R. K.) od jeho narodenia po ukrižovanie, zmŕtvychvstanie a vstúpenie na nebo.“ Avšak legenda o Kristovi sa vytvorila postupne a pri vzniku kresťanstva bola predstava o nebeskom spasiteľovi veľmi všeobecná, neurčitá, abstraktná.

Príčinu relatívne väčšej konkrétnosti myslenia ženy vidí Poliach v tom, že žena „po celé veky bola pripútaná k drobným konkrétnym povinnostiam, veciam a osobám, keď žila v podmienkach, ktoré nepodporovali rozvoj abstraktného myslenia“ (str. 195). Pritom autor súhlasí vcelku s mienkou Gorkého (str. 62), že práve konkrétny charakter práce vychovával ženu v materialistku. V tejto situácii sa vynára myšlienka Demokritova, ktorý nechcel mať deti, pretože starosti spojené s ich výchovou sú prekážkou filozofovaniu. Teda ženy „menej priťahuje do dôsledkov domýšľať a prijímať málo konkrétne svetonázorové filozofické teórie“ nie preto,

že ich myslenie je primitívnejšie, ale hlavne preto, že spoločnosť po tisícročia im v tom bránila, potlačovala a hrdúsila rozvoj ich duševných schopností.

Treba ešte poukázať na niektoré autove formulácie, ktoré sú pochybné. Napríklad: „Náboženstvo je stále ešte svetonázorom prevažnej časti žien“ (str. 187). „... dnešná párová, monogamická forma rodiny“ (str. 116). „Pre svoj primitivizmus a množstvo súperov v podobe iných kultov potrebovalo kresťanstvo prívržencov ľahkoverných a nevzdelaných“ (str. 83).

Týmito jednotlivými kritickými pripomienkami nechcem znižovať záslužný čin J. Poliacha, ktorý sa pokúsil vyplniť medzeru v našej pôvodnej ateistickej literatúre a spracoval tému veľmi aktuálnu, užitočnú a málo rozpracovanú. Svoju náročnú úlohu splnil celkom úspešne, kniha je zaujímavá a podnetná. Autor nielen využil obsiahlu odbornú literatúru, ale spestril a doplnil svoj vlastný výklad úrývkami z beletrie, z ľudových piesní a prísloví, kniha je tiež vhodne doplnená ilustráciami.

Ostáva len dúfať, že aj napriek niektorým nedostatkom, kniha nájde ohlas u širokého kruhu čitateľov, ktorým je predovšetkým určená.

R. Kopsová

FILOZOFICKÁ VIERA KARLA JASPERSA

Meno Karl Jaspers sa často spomína v súvislosti s existencialistickým hnutím vo filozofii, ktorého je spoluzakladateľom, no rozsah, ale hlavne dosah jeho filozofického diela nie je nášmu slovenskému odbornému publiku veľmi známy. Pozornosť sa venovala skôr sartrovskému variantu existencializmu a jeho odrazu vo francúzskej literatúre.

Pritom Karl Jaspers predstavuje jedného z najznámejších a najpopulárnejších súčasných filozofov na Západe, ktorému sa dokonca podarilo preniknúť cez „čínsky múr“ oddelujúci európske myslenie od ázijskej filozofie. (Napríklad v Japonsku

existuje početná Jaspersovská spoločnosť.) Niekoľko technických údajov nás zaiste prekvapí. Jaspers je najviac prekladaný súčasný západný filozof; jeho diela vyšli v 16 krajinách približne v 160 000 náklade. V samotnej nemčine vyšli jeho práce v úhrnnom náklade 900 000 kusov. Zaujímavé je, že ťažisko Jaspersovej pôsobnosti vôbec nespočíva, ako by sa dalo predpokladať, v nemeckých univerzitných učilištiach, kde filozof Jaspers je vlastne v nemilosti (žije vo Švajčiarsku, v Baseli, kde aj od roku 1948 prednášal na univerzite), ale v širokých radoch inteligencie a ľudu. Tu treba dodať, že k tejto publicite pri-

spievajú i jeho početné rozhlasové série prednášok, v ktorých veľmi pútavo a prístupne informuje o svojej filozofii, ba existuje i niekoľko gramofónových nahrávok s jeho prednáškami a prejavmi. Jaspers sa úplne vymyká typu nemeckých katedrových filozofov, pestujúcich v úzkom kruhu špecialistov školskú filozofiu. Nehlása uzavreté doktríny, jeho učenie chce byť skôr návodom, ako myslieť a žiť, týka sa najpálčivejšej problematiky súčasného človeka na Západe.¹

Koncom roku 1963 vyšla Jaspersova po-

¹ Po druhej svetovej vojne Jaspers otrášený životnou katastrofou nemeckého národa — fašizmom dochádza k názoru, že závažnou povinnosťou filozofa je zúčastňovať sa spoločenského života svojej krajiny. Od roku 1946, keď ako prvý píše v spise *Die Schuldfrage* o otázke nemeckej viny, každoročne produkuje niekoľko prác, prednášok alebo prejavov, kde zaujíma stanovisko k spoločenskému a politickému daniu. Jeho postoj však, ako je známe, má výrazne antimarxistický charakter. Známejšie z jeho spoločensko-politických orientovaných prác sú napríklad: spis *Vom europäischen Geist (O európskom duchu)*, Mníchov 1947, kde sa fakticky stáva duchovným otcom tzv. európskej integrácie; kniha *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte (O pôvode a ciele dejín)* Zürich 1949, Mníchov 1950, *Über Bedingungen und Möglichkeiten eines neuen Humanismus (O podmienkach a možnostiach nového humanizmu)* v časopise *Die Wäandlung* (1949), č. 8, 710; séria prednášok *Vernunft und Widervernunft in unserer Zeit (Rozum a protirozum v našej dobe)* Mníchov 1950; *Gefahren und Chancen der Freiheit (Nebezpečie a šance slobody)* v časopise *Der Monat* (1950), č. 22—23, 396. Roku 1958 vychádza známa kniha *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen (Atómová bomba a budúcnosť človeka)*. Mníchov 1958, 4. vyd. 1960, za ktorú mu bola v Kolíne udelená Mierová cena nemeckých nakladateľstiev. O rok neskôr vychádza *Vernunft und Freiheit (Rozum a sloboda)*. Stuttgart-Zürich-Salzburg 1959. Knihu *Freiheit und Wiedervereinigung. Über Aufgaben deutscher Politik (Sloboda a znovuzjednotenie. Úlohy nemeckej politiky)*, Mníchov 1960, tvorí rad článkov uverejnených v novinách a text televízneho interview.

slédna rozsiahla práca *Filozofická viera oproti zjaveniu*.² Táto, v poradí už tridsiata šiesta, práca vydaná v knižnej forme si kladie za úlohu konfrontovať tzv. „filozofickú vieru“, jeden zo základných pojmov Jaspersovej filozofie, s náboženstvom a teológiou. Aby sme túto prácu mohli zaradiť do celkového filozofického diela, musíme sa vrátiť k autorovmu filozofickému vývinu. Jaspersova cesta ku filozofii bola podivuhodná; vedie od medicíny a psychiatrie cez psychológiu až nakoniec vyúsťuje v novú filozofiu existencie. Nie neprávom nazýva Heinemann Jaspersa veľkým psychopatologickým filozofom 20. storočia.³ Jeho psychologický prístup nachádza svoj odraz aj v tejto poslednej práci a umožňuje mu precíznu subtilnú existenciálnu analýzu problémov človeka, ľudskej subjektivity, jej postavenia v obklopujúcom ju svete (*das Umgreifende*) atď.

Už vo svojom základnom filozofickom diele *Philosophie I—III* (1932) razí Jaspers pojem „filozofickej viery“. Predstavuje mu ju vlastne samotná filozofia, ako ju chápe on, my by sme ju mohli azda dešifrovať ako filozofický svetonázor. Je v súlade s jeho delením reality na tri vrstvy. Prvou je bežná okolitá realita, v ktorej poznávajúcim nástrojom je veda, v druhej človek pomocou filozofie snaží sa nájsť a uskutočňovať seba samého (*Existenzerhellung*) a tretia, transcendentná, kde s racionálnym poznaním nevystačujeme, kde každé poznanie možno iba tušiť, vycítiť a naznačiť nepriamo, v šifrách, kde ide o metafyziku (v jaspersovskom zmysle), tam jediným nástrojom môže byť „filozofická viera“ v „správnu cestu k pravde“. Jaspersovi je bytie človeka komunikatívnou súvislosťou s dejinnou tradíciou, spojitosťou s minulosťou, z ktorej vyrastáme a ktorá je v nás opäť prítomná, ako aj s budúcnos-

² K. Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung*, Mníchov 1963, strán 576.

³ F. Heinemann, *Existenzphilosophie lebendig oder tot?* Stuttgart 1954, 61.

tou, taktiež prítomnou v okamžitosti rozhodovania (tu-teraz).

Vo svojom ďalšom základnom diele, v prvej časti svojej *Filozofickej logiky* — *O pravde*⁴ sa pokúša vyjadriť situáciu filozofie asi takto: jedna pravda v celku neexistuje, ale stretáva sa mnoho právd v historickej podobe. Preto spoločenstvo ľudí nie je možné prostredníctvom hlásenia sa ku jednej a jedinej pravde, ale iba pomocou spoločného média komunikácie. Úlohou filozofie je urobiť toto médium uvedomelým a použiteľným a navyše ho existenciálne osvetliť (Existenzerhellung). Filozofia skúma na jednej strane možnosti uskutočňovania bezprostrednej komunikácie a na druhej strane rozličné formy prerušenia komunikácie, jeho význam a následky. Podľa Jaspersa filozofickým myslením nastáva prielom v racionalite, ktorá by chcela byť absolútnou, ale dochádza k nemu racionálnymi prostriedkami. Filozofické myslenie vraj vystupuje nad rozum, bez toho však, aby sa od rozumu od-púťalo.

V týchto intenciách pristupuje Jaspers ku vzťahu filozofie a náboženstva, teológie, ku konfrontácii filozofickej viery a viery zjavenej. Sám vyrástol a žil v prostredí nábožensky ľahostajnom a ku tejto problematike sa dostáva neskoro, v štyridsiatke. Práve vtedy niektoré momenty jeho filozofie boli označované ako identické s teológiou. Jaspers dochádza k poznaniu, že realitu teológie a cirkvi nemôže pri filozofovaní zanedbať. Začína sa venovať štúdiu náboženských filozofií a zaujíma k nim kritické stanovisko. O tejto problematike napísal viacero prác a prednášok. Časť myšlienok uvádzanej poslednej knihy naskicoval už vo svojich prednáškach v júli 1947 na baselskej univer-

zite. Vyšli knižne o rok neskôr pod titulom *Der philosophische Glaube*.

Jaspers zastáva názor že filozofické myslenie má svoj vlastný pôvod a oprávnenie, ktoré náboženstvo neuznáva a ktoré k náboženstvu nemajú nijaký vzťah. Tento pôvod sa musel stať vedomým sám sebe a presadiť sa ako pravda oproti negácii zo strany cirkvi. Uvedomovanie si filozofie ako samostatnej moci počas tisícročí, dávno pred kresťanstvom a mimo neho, stávalo sa stále rozhodnejším. Jaspers hovorí: „Protí cirkvi a a teológii nestojím ako osvietenec, aby som ich negoval, ale ako služobník tejto veľkej samostatnej pravdy.“ K teológii sa priblížil zvonku, filozoficky, s údivom skúmajúc tento mohutný jav. Hovorí, že nemožno nerešpektovať napríklad filozofické myslenie niektorých náboženských mysliteľov, tak isto vieru v zjavenie, lebo na jej pôde vyrástlo mnoho cenných podnetov, diel, konaní, ktoré potom aj mimo nej boli prístupné vo svojej ľudskej pravdivosti.

Príčinu narastania moci filozofie ako „viery“, svetonázoru, v širokých masách vidí v tom, že „vlastná“ filozofia vo svojej tisícročia trvajúcej kontinuite si uvedomila seba samu (nie v heglovskom zmysle). Podstatné sú filozofické myšlienky v zmysle svojho vlastného, od ničoho iného neodvoditeľného pôvodu. Filozofia nikde neposkytuje hotové výsledky ako prostriedok pre plánovité konanie vo svete, objasňuje však základ vedomia, z ktorého výsledky vedy a plánovitého konania nadobúdajú zmysel a ohraničenie. Jaspersovi ide tu o ľudský rozmer (na rozdiel od božského), ktorý jediný dáva zmysel ľudskému poznaniu a činnosti. V úvode tohto diela stavia tri základné otázky: Kto sme? Čím sme? Ako nachádzame sami seba vo svete? Tri oblasti poznania: biologicko-psychologický vývin človeka, ľudské dejiny a výskum kozmu nám poskytujú množstvo veľmi príťažlivých faktov, ale vždy v nich narážame na hranicu. Samotný človek akoby sa strácal. K odpovedi na tieto tri otázky sa podľa Jaspersa nemožno dostať

⁴ K. Jaspers, *Von der Wahrheit. Philosophische Logik*, Mníchov 1947, strán 1103. (Jaspers ju písal v období fašizmu, v ústraní, keď pre svoje zmýšľanie bol pozbavený profesúry a žil v stálom očakávaní drastického zásahu proti sebe a svojej rodine.)

pozorujúcim pohľadom na niečo mimo nás, ale len reflexívnou úvahou o sebe a o svete. Toto prebiehalo vo všetkých historických obdobiach a je svedectvom, že sa dotýka človeka ako človeka. Náboženstvá, teológia tento aspekt veľmi redukovujú. Jaspers zaujíma k náboženstvám postoj nadmieru liberálny, ale zásadne kritický. Presne a so znalosťou odhaľuje nedostatky náboženských učení, ich slabiny, kde nutne zlyhávajú. Poukazuje aj na psychologické príčiny príťažlivosti náboženskej viery, pôsobiacej kúzlom „nepochopeného“. Neuspokojivosť nášho vedenia nás vyvádza z rovnováhy. Ak sa divíme, čo sa z popudu viery hlásalo, myslelo a vykonalo, vzbudzuje to nepokoj.

Hneď na začiatku knihy Jaspers konštatuje: „Schopnosť veriť je dnes v nespočetnom množstve ľudí ukrytá. Tejto viere už nezodpovedajú slová súčasných prorokov. Uskutočňujú sa najprv v jednotlivcoch, ale anonymne. Pomáha jej filozofické myslenie.“ Jaspers vyjadruje celú rozkolísanosť tak širokých vrstiev ľudu, ako aj časti inteligencie a vedcov na Západe. Človek v súčasnej dobe rozvinutej priemyselnej civilizácie stráca pôdu pod nohami. Hrozí mu strata seba samého v spoločenskom systéme, ktorý na človeka hľadí zo zreteľa kategórie prostriedku. Náboženstvo prestalo uspokojivo hrať úlohu spoľahlivej opory ideológie vládnucej triedy. Osemdesiatročný Jaspers s obdivuhodnou bystrosťou formuluje krízovú situáciu, v ktorej sa ocitol dnes človek buržoáznej spoločnosti. Uvedomuje si, že každé súčasné filozofické učenie, každý mysliteľ musí dať vo svojom systéme miesto aktuálnej ľudskej problematike. Neuvedomuje si však, že primerané riešenie ľudskej problematiky je možné iba v súlade s moderným vedeckým svetonázorom, a miesto toho servíruje ako náhradu náboženstva svoju „filozofickú vieru“, ktorá je síce nepomerne hlbšie a širšie fundovaná než náboženská viera, no svojou mystikou a kontemplatívnosťou sa v podstate od teológie veľmi neodlišuje. Sám úprimne pripúšťa, že keby sa nábo-

ženská viera a filozofická viera vôbec mohli stretnúť na jednej pôde, sám by sa bol pokúsil rozmýšľať, ako to napomôcť. Neprekonateľný rozdiel však vidí v tom, že čo vo filozofii predstavovalo vždy iba šifry reality, to si náboženstvo nárokovalo definitívne poznať, svoje šifry skutočnosti vydávalo za všeobecne platnú predmetnú realitu, a tým nivelizovalo základný špecifický ľudský moment, hľadanie a osvetľovanie svojho vlastného ľudského bytia, jeho zmyslu a miesta v univerze. Vo filozofii, tvrdí Jaspers, je každý odkázaný sám na seba. Neexistuje nijaký ľudský vodca, analogický kňazovi v náboženstve. Nejaké učenie dáva podnet, ale nikdy istotu. Niet tu nijakých posvätných kníh, ale jestvuje veľká tradícia filozofického myslenia v Európe a v Ázii.

Karl Jaspers je celou svojou filozofickou orientáciou, svojím postojom vedeckomaterialistickej filozofii vzdialený. Ak uňho miestami nachádzame podnetné a pozoruhodné postrehy v prístupe k človeku, v skúmaní ľudskej subjektivity a nemôžeme nerešpektovať jeho etické snahy, neustále zdôrazňovanie potreby komunikácie medzi všetkými ľuďmi, vôbec nemôžeme súhlasiť s jeho idealistickou platformou a so všetkým, čo z nej v jednotlivostiach jeho systému vyplýva. Okrem toho musíme radikálne bojovať proti spoločensko-politickým názorom, ktoré hlása v mene „slobody“.

Pri spracúvaní problematiky vzťahu filozofie a teológie predstavuje Jaspersovo stanovisko i napriek neustálemu osobnému dištancovaniu sa od náboženstva v podstate kompromis. Ak na jednej strane odsudzuje teológiu za redukovanie základných vnútorných potrieb človeka a dokazuje, že historicky pôsobila vo všetkých svojich podobách v priebehu života ľudstva iba ohraničene, ak tvrdí, že ju skúma iba ako empirický jav, na druhej strane opäť preakcentovaním iracionálnych a emocionálnych momentov u človeka, kontemplatívnym, ba až mystickým prístupom k bytiu ako k transcendentnu otvára prvkom viery cestu do filozofie.

E. Jurániová